

Nataša Miladinović-Radmilović, Arheološki institut, Beograd
Dragana Vulović, Arheološki institut, Beograd
Nemanja Marković, Arheološki institut, Beograd

SIRMIJUM - REZULTATI ANTROPOLOŠKIH PROJEKATA U 2018. I 2019. GODINI

Iako je humani osteološki materijal često bivao zanemaren naspram arheoloških ostataka materijalne kulture, poslednjih godina raste interesovanje za njegovu antropološku obradu, adekvatno dokumentovanje i bezbedno skladištenje.¹ Razvoj hemijskih i molekularnih analiza, doveo je do porasta interesovanja za bioarheološki materijal, kako u svetu, tako i u našoj zemlji. Od odlaganja u muzejske depoe pa do njegove analize često je prolazilo i po nekoliko decenija, a mnoge antropološke serije, nažalost, nikada nisu ni dočekale adekvatan naučni tretman. Ljudske kosti, najčešće neoprane, uglavnom su smeštane u depoima koji se nalaze na obično neuređenim, tavanskim ili podrumskim prostorima, gde su velika temperaturna kolebanja. Bioarheološki materijal se najčešće pakuje u neadekvatne kartonske ambalaže, dotrajale plastične kese, džakove, platnene vrećice, često i bez identifikacionih papira (Miladinović-Radmilović *et al.* 2017; Miladinović-Radmilović *et al.* 2018; Радовић 2013). Zbog toga smo odlučili da pokrenemo projekat kojim bismo započeli sređivanje antropoloških zbirki u muzejima. Godine 2016. na Konkursu za sufinsiranje projekata iz oblasti istraživanja, zaštite i korišćenja muzejskog nasleđa Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije prvi put smo dobili značajna sredstva za projekat *Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu*. Tom prilikom, u periodu od avgusta do oktobra 2016. godine uspeali smo da formiramo antičku antropološku zbirku u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici. Izradili smo prateću antropološku dokumentaciju za 332 inhumirane i dve spaljene individue iz antičkih perioda (1. do 4. vek, odnosno 4. i 5. vek), presložili smo i odložili humani osteološki materijal u adekvatnu i trajnu ambalažu, propisno obeleženu, smestili ambalažu na namenski kupljene kvalitetne čelične police, i na taj način zaštitili antički humani osteološki materijal od propadanja (Miladinović-Radmilović *et al.* 2017; Miladinović-Radmilović *et al.* 2018). U 2018. i 2019. godini, takođe, smo dobili značajna sredstva od Ministarstva kulture i informisanja, sa kojim smo nastavili sa sređivanjem antropološke zbirke u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici, koji čini humani osteološki materijal iz srednjovekovnih perioda.²

Slika 1. Police obezbeđene projektom Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije (2018. godina).

Slika 2. Montaža policama (2018. godina).

Cilj projekta za 2018. godinu je bio da se u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici izradi prateća antropološka dokumentacija za 146 inhumirane individue iz srednjovekovnih perioda (period 5. i 6. veka; period 6. do 9. veka i period 10. do 12. veka). S obzirom na to da su u toku 2016. godine, izvršena arheološka iskopavanja na lokalitetu Palanka (3. i 4. vek), i da je materijal obrađen u Arheološkom institutu tokom 2018. godine, i za ovaj materijal je izrađena propisna dokumentacija, a on je trajno skladišten na policama predviđenim za period 4. i 5. veka.

Cilj projekta za 2019. godinu bio je da se u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici izradi prateća antropološka dokumentacija za 321 inhumiranu individuu iz srednjovekovnih perioda (period 13–16. veka), da se odlaganjem humanog osteološkog materijala u adekvatnu i trajnu ambalažu, propisno obeleženu, zaštiti srednjovekovni humani osteološki materijala od propadanja.

Kao i 2016. godine, projekti i u 2018. i u 2019. godini realizovani su u tri faze, i metodologija rada je bila ista sve tri godine.

Prva faza projekata obuhvatila je *Izradu finalne dokumentacije* koja je podrazumevala da se obrađeni antropološki materijal iz antičkih i srednjovekovnih perioda, koji se nalazi u Muzeju Srema, primereno dokumentuje. U pitanju je dokumentovanje 146 inhumiranih individua tokom realizacije projekta u 2018. godini, i 321 inhumirane individue tokom projekta u 2019. godini. Kao i 2016. godine, po istoj metodologiji rada, za svaki pojedinačni skelet, odnosno pokojnika, popunjen je formular u kome su navedeni: lokalitet na kome je

pronađen, broj ili oznaka groba, broj police i kutije u kojoj je sada smešten (u Muzeju Srema), uslovi nalaza na terenu, polna pripadnost i individualna starost (starost u trenutku smrti), telesna visina, uz dodatne napomene ukoliko je za njih bilo potrebe. Tavanski prostor u Muzeju Srema, predviđen za skladištenje antropološkog materijala iz srednjovekovnog perioda je prethodno uređen, montirane su police iznad kojih su postavljene folije u cilju zaštite od prokišnjavanja, kao što je urađeno i 2016. godine, iznad policica gde se skladišti materijal iz antičkog perioda (sl. 1–6).

Druga faza je podrazumevala *Pripremu humanog osteološkog materijala za trajno i bezbedno skladištenje*. Priprema je podrazumevala detaljan pregled humanog osteološkog materijala, a ukoliko je materijal iz nekog razloga bio zaprljan ili mehanički oštećen, ponovo smo ga oprali, osušili i restaurirali. Nakon toga, pregledan osteološki materijal, razvrstan je u pojedinačne grupe kostiju, smeštan u odgovarajuće zip kese koje su propisno obeležene, po istom principu kao i 2016. godine: *Sirmijum; Broj ili oznaka lokaliteta; Broj ili oznaka groba; Naziv grupe kostiju*, dok su sve pojedinačno spremljene grupe kostiju jedne individue stavljene u jednu veću kesu koja je, takođe, propisno obeležena. Prilikom pregleda osteološkog materijala izdvojene su pojedine kosti iz kojih će se pripremiti uzorci za hemijske i molekularnobiološke analize.

Treća faza obuhvatila je *Obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu*. Kosti jedne individue, odlagane u odgovarajuće plastične kutije, koje su opet propisno obeležene rubrikama *Sirmijum; Broj ili oznaka lokaliteta; Broj ili oznaka groba; Broj police; Broj kutije*. U svaku kutiju je stavljen plastificirani papir (zelene boje za period 5. i 6. veka, plave boje za period 6–9. veka, žute boje za period 10–12. veka, i narandžaste boje za period 13–16. veka) sa podacima o lokalitetu, broju groba, rednom broju police i kutije (sl. 3 i 6).

Slika 3. Natkrivene police na tavanu Muzeja Srema (2018. godina).

* * *

Tokom tri godine trajanja projekta *Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu*, primereno je dokumentovano i

Slika 4. Priprema dela tavanskog prostora za smeštaj polica (2019. godina).

bezbedno trajno usladišteno ukupno 799 inhumiranih i dve spaljene individue u Muzeju Srema. Ovaj materijal izabran je ne samo zato što je to jedan od najznačajnijih antičkih i srednjovekovnih lokaliteta u našoj zemlji (period od 1. do 18. veka), već i zato što je antropološki obrađeno i analizirano, fotografisano i publikovano, od strane N. Miladinović-Radmilović i njenih saradnika, nešto više od 1.000 osoba (Miladinović-Radmilović 2010; Miladinović-Radmilović 2011). Formiranje zbirke pored zaštite humanog osteološkog materijala, omogućilo je i lakšu dostupnost materijala, za potencijalna buduća istraživanja.

Slika 5. Montaža polica (2019. godina).

Želja nam je da se ovaj projekat nastavi i da se na isti način dokumentuje i materijal sa novijih iskopavanja iz Sremske Mitrovice iz perioda novog veka (17-18. vek), ali i da se materijal sa drugih značajnih arheoloških lokaliteta u Srbiji u saradnji sa lokalnim muzejima, takođe, primereno dokumentuje i zaštiti (Ravna kod Knjaževca (*Timacum Minus*), Jagodin Mala (*Naissus*), Beograd (*Singidunum*), itd.).

Bibliografija:

Miladinović-Radmilović 2010 – N. Miladinović-Radmilović, *Antropološka struktura stanovništva Sirmijuma/Sremske Mitrovice kroz istorijske periode*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2010.

Miladinović-Radmilović 2011 – N. Miladinović-Radmilović, *Sirmium – Necropolis*, Beograd-Sremska Mitrovica 2011.

Miladinović-Radmilović et al. 2017 – N. Miladinović-Radmilović, K. Đukić, D. Vulović, Formiranje antičke antropološke zbirke u Muzeju Srema u Sremskoj Mitrovici in: N. Miladinović-Radmilović, K. Đukić (eds.), *Bioarchaeology in Balkans. Markers of occupational stress and other studies. Papers of the Bioarchaeological section of The Serbian Archaeological Society (Bioarheologija na Balkanu. Markeri okupacionog stresa i druge studije.. Radovi Bioarheološke sekcije Srpskog arheološkog društva)*, Srpsko arheološko društvo, Blago Sirmijuma, Beograd-Sremska Mitrovica 2017, 177–202.

Miladinović-Radmilović et al. 2018 – N. Miladinović-Radmilović, D. Vulović, K. Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, Beograd 2018, 148–153.

Радовић 2013 – П. Радовић, Кратак осврт на проблеме третмана људских скелетних остатака у музејима, in: N. Miladinović-Radmilović, S. Vitezović (eds.), *Bioarchaeology in Balkans. Balance and Perspectives. Papers of the Bioarchaeological section of The Serbian Archaeological Society (Bioarheologija na Balkanu. Bilans i perspektive. Radovi Bioarheološke sekcije Srpskog arheološkog društva)*, Srpsko arheološko društvo, Blago Sirmijuma, Beograd-Sremska Mitrovica 2013, 3–11.

Napomene:

¹ Tekst je rezultat projekata *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (br. 177007) i *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (br. 177021), finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kao i projekta *Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu* sufinansiranog od strane Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije u 2018. i 2019. godini.

² Saradnici na projektima tokom 2018. i 2019. godine su bili: dr Nataša Miladinović-Radmilović, biofizički antropolog, Arheološki institut (rukovodilac projekta, koordinator obrade i analize humanog osteološkog materijala i izrade antropološke dokumentacije); dr Nemanja Marković, Arheološki institut (obrada humanog osteološkog materijala i izrada antropološke dokumentacije), MA Dragana Vulović, Arheološki institut (obrada humanog osteološkog materijala i izrada antropološke dokumentacije); dr Ksenija Đukić, Laboratorija za

antropologiju Instituta za anatomiju, Medicinski fakultet u Beogradu, dr Đurđa Bracanović, Institut za onkologiju i radiologiju Srbije, Laboratorija za antropologiju, Institut za anatomiju, Medicinski fakultet, Stomatološki fakultet u Beogradu, Univerzitet u Beogradu (obrada humanog osteološkog materijala i izrada antropološke dokumentacije), Nada Radak, diplomirani arheolog (obrada humanog osteološkog materijala i izrada antropološke dokumentacije), Sanja Stojanović, MA, doktorand, Beograd (izrada antropološke dokumentacije) i dr Selena Vitezović, Arheološki institut (izrada antropološke dokumentacije). Takođe, na našim projektima su učestvovali i kolege iz Muzeja Srema u Sremskoj Mitrovici: Miroslav Jesrečić, viši kustos zadužen za antropološku zbirku i koordinator rada u muzeju, mr Dragana Nedeljković, koordinator rada u muzeju, i Slobodan Maksić, zadužen za izradu foto-dokumentacije.

Slika 6. Natkrivene police na tavanu Muzeja Srema (2019. godina).